



БЕЗБЕДНОСНИ И ОДБРАМБЕНИ АСПЕКТИ ПРИКЉУЧЕЊА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ



**Безбедносни и
одбрамбени аспекти
прикључења Републике
Србије Европској унији**

Безбедносни и одбрамбени аспекти прикључења Републике Србије Европској унији

За издавача

Институт за стратегијска истраживања, isi@mod.gov.rs
Мисија ОЕБС у Србији

Уређивачки одбор

мр Сава Савић, потпуковник
мр Мирослав Митровић, потпуковник
мр Тања Ристић
Милан С. Милутиновић

Приређивач

др Катарина Штрбац, пуковник

Рецензенти

проф. др Тања Мишчевић
проф. др Јован Теокаревић

Дизајн

comma | communications design

Штампа

Оригинал

Тираж

500 примерака

Место и година издања

Београд, 2010.

Објављивање ове публикације је омогућено у оквиру пројекта Мисије ОЕБС у Србији „Консолидација процеса демократизације у сектору безбедности у Србији”, који финансијски подржава Шведска агенција за међународну развојну сарадњу. Напомена: Ставови изречени у књизи припадају искључиво ауторима и њиховим сарадницима и не представљају нужно званичан став Мисије ОЕБС у Србији.

This publication has been printed in the framework of OSCE Mission to Serbia's project "Consolidating Democratization Process in the Security Sector in Serbia", financially supported by the Swedish International Development Cooperation Agency. Disclaimer: The views herein expressed are solely those of the author and contributors and do not necessarily reflect the official position of the OSCE Mission to Serbia.

Институт за стратегијска истраживања (ИСИ) је научно-истраживачка установа Министарства одбране која се бави истраживањима у области безбедности, одбране и војне историје. Формиран је 1. октобра 2006. године, обједињавањем Института ратне вештине и Војноисторијског института.

Одељење за стратегијске анализе и безбедносне интеграције, као део Института за стратегијска истраживања, између осталог, израђује стратегијске анализе и безбедносне процене, као и предлоге за практичну политику намењене доносиоцима одлука у систему одбране. Одељење врши процене степена угрожености, ризика и претњи по безбедност Републике Србије; анализира процесе и чиниоце у међународним односима од којих зависи безбедност и међународни положај Републике Србије; истражује начине прикључења и ангажовања Србије у међународним безбедносним организацијама; учествује у научноистраживачким пројектима сродних институција у земљи и иностранству; припрема и реализује научне и стручне скупове из области безбедности и одбране; учествује у реализацији наставног процеса у Војној академији и током обуке у Војсци Србије; публикује књиге и часописе и израђује научно-информативну документацију.

Садржај

Увод	6
1. Ђорђе Стојановић Европска унија као цивилна супер-сила: концептуалне претпоставке и недоследности	8
2. Тања Ристић Трансатлантски однос и обликовање међународног Система безбедности након хладног рата	24
3. Милан С. Милутиновић Пројекат „Европа 2030”	36
4. Светлана Ђурђевић-Лукић Заједничка безбедносна и одбрамбена политика ЕУ и потреба ангажовања Србије	56
5. Милош Самарџић Захтеви за чланство у области правне регулативе и њихова испуњеност од стране Републике Србије у досадашњем процесу приближавања ЕУ	72
6. Александар Милић, Дарко Божанић, Драган Бојанић Геополитички и енергетско-безбедносни чиниоци прикључења Републике Србије европској унији	92
7. Катарина Штрбац Однос према изазовима и комплементарност приступа Републике Србије и ЕУ	110

8. Станислав Стојановић
Стратегија националне безбедности и стратегија
одбране Републике Србије као чиниоци безбедносног и
одбрамбеног аспекта прикључења ЕУ | 116 |
9. Мирослав Митровић
ЕУ интеграције у сфери безбедности и могућност утицаја
на процес | 122 |
10. Драган Кнежевић
Case study: људска безбедност – механизам обезбеђења
положаја, слобода и права националних мањина у
Србији | 148 |
11. Саша Мијалковић
Унутрашња безбедност Републике Србије у условима
европских интеграција | 176 |
12. Дане Субошић
Снаге за реализацију безбедносне политике Европске
уније | 196 |
13. Сава Савић, Драган Гостовић
Војне снаге на располагању Европске уније за реализацију
заједничке безбедносне и одбрамбене политике | 208 |
14. Далибор Кекић
Обавештајна мрежа ЕУ: ЕНФОПОЛ | 242 |

Увод

„Истинска безбедност може се наћи само у развоју, реформама и променама”

Ann Morrow Lindbergh

Зборник радова је настао као логичан продукт округлог стола посвећеног безбедносним и одбрамбеним аспектима прикључења Републике Србије Европској унији. Округли сто је одржан 30.марта 2010. године у организацији Института за стратегијска истраживања, а учествовали су представници Министарства одбране и Војске Србије, Министарства спољних послова, Министарства унутрашњих послова, Канцеларије за европске интеграције Владе Републике Србије, Факултета политичких наука, Факултета безбедности, Криминалистичко-полицијске академије и невладиног сектора.

Одржавање округлог стола је био почетак рада на пројекту Министарства одбране, „Безбедносни и одбрамбени аспекти прикључења Републике Србије Европској унији“ који ће се спроводити у континуитету до коначног пријема наше земље у чланство Европске уније. Пројекат је веома значајан са становишта успостављања заједничке политике безбедности и одбране ЕУ, како би се утврдили заједнички организациони, правни и други принципи, процедуре, критеријуми и механизми ради прихватања комплексних правила и односа у Унији ради достизања одређеног нивоа захтеваних стандарда у области безбедности и одбране. Односи између државе кандидата за чланство са Унијом и њеним чланицама базирају се на принципу „добровољног прихватања услова“, кроз које се логично јављају и снажни утицаји на државу кандидата у бројним областима, па и у области безбедности и одбране.

Сарадња чланица ЕУ у области безбедности и одбране се заснива на активном учешћу, комплементарном и кохерентном доприносу у изградњи заједничких безбедносних способности и очувању заједничке безбедности, чему тежи и Република

Србија, а оствариваће се кроз процес прикључења Унији, прво као тзв. трећа земља, затим као земља кандидат и на крају као земља чланица.

Учесници округлог стола су кроз излагања покушали на адекватан начин да приближе пре свега објашњења о самој Европској унији, затим значај и комплементарност разних области у Републици Србији и Европској унији, као и могуће области сарадње и учешћа наше земље у њима.

Процес прикључења Републике Србије чланству у Европској унији, са аспекта безбедности и одбране, изузетно је сложен. Укључивање Републике Србије у чланство Европске уније зависиће од међусобних способности Европске уније и Републике Србије за превазилажење сложених односа. При томе не треба искључити могућност да Европска унија примени неки „нови“ модел „фазног приступа“ Републике Србије њеном чланству, који, у првој фази, можда не би укључивао Републику Србију у све активности заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ и њене политике безбедности и одбране.

Општи је закључак округлог стола да Република Србија може значајно да допринесе заједничкој политици безбедности и одбране на читавом континенту. Такође, може се констатовати да у Републици Србији постоје капацитети који су оспособљени за задатке које ће Европска унија поставити у области заједничке безбедносне и одбрамбене политике.

Проф. др Тања Мишчевић

- **Милан С. Милутиновић**
Институт за стратегијска истраживања
Сектор за политику одбране
Министарство одбране Републике Србије

Пројекат „Европа 2030“ — апел неизвесног домета —

Апстракт

Пројекат „Европа 2030“ наслов је извештаја о изазовима са којима ће Европска унија вероватно бити суочена до 2030. године и могућим одговорима на њих који је, на основу захтева Европског савета, израдила независна Група за рефлексију, у периоду од 2008. до 2010. године¹. Предмет анализе истраживача били су тренутно стање и могући развој догађаја у областима економије, одрживог развоја, социјалне политике, образовања, енергетике, спољне политике, безбедности, одбране и заштите животне средине. Аутори извештаја дошли су до закључка да изазови прве половине XXI века захтевају одлучнији одговор Европске уније као целине, у виду свеобухватног програма реформи који се неће ограничити само на мере дефинисане стратегијом „Европа 2020“² и који ће у највећој мери искористити могућности понуђене Споразумом из Лисабона. Међу питањима анализираним у извештају, значајно место заузима проблематика безбедности, одбране, сузбијања међународног криминала и борбе против тероризма³. У складу са циљем пројекта у оквиру кога настаје овај зборник – сагледањем безбедносних и одбрамбених аспеката приступања Републике Србије Европској унији, у овом тексту пажњу првенство усмеравамо ка изнетим закључцима Групе за рефлексију о тренутном стању унутрашње и спољне безбедности Европске уније и могућим правцима развоја до 2030. године. Секундарно је одређени простор дат спољнополитичким, економским, демографским и другим изазовима, препознатим од стране аутора извештаја, а који по нашем мишљењу могу утицати на безбедност грађана Европске уније и држава чланица.

Кључне речи безбедносни изазови XXI века; европски модел безбедности; унутрашња безбедност; спољна безбедност; јединствено европско тржиште одбрамбених технологија; јединствен систем набавки у области одбране.

1 Текст извештаја Групе за рефлексију *Project „Europe 2030“*: http://www.reflectiongroup.eu/wp-content/uploads/2010/05/reflection_en_web.pdf 15/05.2010.

2 Агенда „Европа 2020“ (Europe 2020) <http://europa.eu/eu2020/15/05/2010>

3 Данко Алексић, *Група за рефлексију*, Речник европске безбедности, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2010, стр. 53.

Abstract

Project "Europe 2030" is the title of the report on the challenges that are likely to appear in the EU by 2030 and possibilities to address them. The report was composed by the independent Reflection Group, from 2008 to 2010. The objects of the analysis were current state and possible development of events in fields of economy, sustainable development, social policy, education, energy policy, foreign policy, security, defense and environment protection. Authors of the report came to the conclusion that challenges likely to appear in first half of 21st century demand a more decisive answer of the European Union as a whole in the form of a comprehensive reform programme. The recommended reform programme should not be limited only to the measures defined in the *Strategy "Europe 2020"* and it ought to provide maximum use of the tools given by the *Lisbon Treaty*. Among other issues analyzed in the report, the issues of security, defense, fight against organized crime and combating terrorism take significant place. In accordance with the aim of the project from which this collection of papers derives – security and defense aspects of Serbian integration in the European Union, this article focuses primarily on the Reflection Group's conclusions about the current state of internal and external security of the EU and possible ways of development by 2030. Along with this, the paper also considers foreign policy, economic, demographic and other challenges that might have influence on safety and security of the EU, member-states and their citizens.

Key words 21st century security challenges; European Security Model; internal security; single European defense market; joint procurement.

Увод

На заседању Европског савета (European Council⁴), одржаном у Бриселу 17. и 18. јуна 2010. године, шефовима држава и влада земаља чланица Европске уније представљен је свеобухватни извештај о будућности Европске уније до 2030. године, насловљен *Пројекат „Европа 2030“, изазови и могућности* (*Project Europe 2030, Challenges and Opportunities*)⁵. Извештај је потписао Фелипе Гонзалез Маркез⁶ (Felipe González Márquez), бивши

4 „Европски савет (ЕС) или самит представља састанак на највишем нивоу шефова држава и влада чланица Европске уније... На састанцима ЕС разматрају се кључна питања од интереса за спољну, безбедносну и унутрашњу политику ЕУ... Закључци се потом објављују у виду саопштења и постају смернице за рад институција ЕУ... Појам Европског савета не треба мешати са појмом Савета Европске уније (Савета министара), али ни са Саветом Европе који представља посебну међународну организацију, насталу 1949. године, одвојено од ЕУ“. Речник европске безбедности, 46.

5 У даљем тексту: Пројекат “Европа 2030” или “текст Извештаја”.

6 Биографија Фелипеа Гонзалеза Маркеза: http://en.wikipedia.org/wiki/Felipe_Gonzalez 29/06/2010.

дугогодишњи премијер Шпаније, у својству председника Групе за рефлексију. О генези и делокругу рада Групе за рефлексију више ће бити речено у посебном поглављу. Сврха овог чланка је информативна, а циљ подробније упознавање домаће (стручне и шире) јавности са садржајем извештаја *Пројекат „Европа 2030“* и посебно оних његових делова који се односе на питања из области безбедности и одбране. Намера аутора била је да укаже на постојање стручне групе задужене за дугорочно промишљање будућности Европске уније, а такође и да пружи увид у актуелан производ њеног рада који нуди смелу визију једног од могућих праваца развоја ЕУ и будуће улоге Уније на глобалној сцени.

При томе ниједног тренутка није занемарена могућност да крајњи домети анализираног документа у пракси остану ограничени, услед чињенице да он до данас није добио пуну формалну подршку надлежних установа Европске уније и није извесно да ли ће их у будућности добити, услед отвореног питања воље националних влада да се одрекну дела прерогатива (у осетљивим областима које могу бити симбол суверенитета и идентитета сваке земље) и пренесу их на Унију.

При изради овог рада, основни извор података представљали су текст самог извештаја *Пројекат „Европа 2030“* и пратно писмо председавајућег Групе за рефлексију председнику Европског савета који су, захваљујући љубазности њ.е. амбасадора Грегора Вошнага (Gregor Woschnagg), предавача на Дипломатској академији Републике Аустрије и саветника ангажованог у раду Групе за рефлексију, дати на увид полазницима семинара „Перспектива европских интеграција“, организованог у Дипломатској академији Министарства спољних послова Републике Србије, у мају 2010. године. Даљи поступак обухватао је анализу докумената на које су се аутори извештаја позивали у тексту, као и сагледање делокруга и надлежности институција Европске уније релевантних за сектор безбедности и поменутих у тексту извештаја (постојећих и установа чије се оснивање предлаже у будућности), на основу доступне литературе и информација објављених на Интернету. Овом приликом, још једном захваљујемо амбасадору Вошнагу на пруженој помоћи, исказаној доброј вољи и корисним смерницама, датим за будућа истраживања.

Група за рефлексију

Независна група за промишљање (Reflection Group, у даљем тексту: „Група за рефлексију“⁷) основана је на основу закључака

7 Званична интернет презентација Групе за рефлексију, www.reflectiongroup.eu 29/06/2010.

Европског савета, са седнице одржане у Бриселу 14. децембра 2007. године. Поверен јој је задатак да помогне Европској унији у ефикаснијем предвиђању и савладавању изазова чије се појављивање може очекивати у дугорочном периоду, од 2020. до 2030. године. Конститутивни састанак Групе одржан је у децембру 2008. године. Од тада је заседала на месечном нивоу. Финални извештај *Пројекат „Европа 2030“*, изазови и могућности, симболично је предат председнику Европског савета Херману Ван Ромпоју (Herman Van Rompuy) 8. маја 2010. године, у циљу представљања шефовима држава и влада чланица ЕУ на заседању Савета.

Као што је већ речено у уводу, Групом за рефлексију председава некадашњи премијер Шпаније, Фелипе Гонзалез Маркез, уз помоћ двоје потпредседника, а укупно је чини 12 чланова. Дужности потпредседника Групе поверене су бившој председници Летоније, госпођи Вајри Вике - Фрајберга (Vaira Vike-Freiberga) и господину Јорма Олили (Jorma Ollila), председнику и бившем генералном директору корпорације NOKIA. Осталих девет чланова су еминентне личности различитих струка,⁸ међу којима ћемо посебно поменути госпођу Лике Фриз (Lykke Friis), министарку за енергију и заштиту животне средине у Влади Краљевине Данске, господина Ричарда Ламберта (Richard Lambert), генералног директора Конфедерације британске индустрије, др Калипсо Николаидис (Kalypso Nicolaïdis), професорку међународних односа и директора Центра за европске студије Универзитета у Оксфорду, као и Леа Валенсу (Lech Walesa), добитника Нобелове награде за мир, бившег председника Пољске и лидера покрета „Солидарност“.

Задати делокруг анализе и процене Групе за рефлексију, између осталог, обухвата: јачање и модернизацију европског модела економског успеха и друштвене одговорности, ојачавање конкурентности ЕУ, јачање владавине права и одрживог развоја као темељног циља Уније, постизање глобалне стабилности, контролисање миграција, обезбеђивање енергије и заштите климе, као и сталну борбу против глобалне несигурности, међународног криминала и тероризма.

Нарочита пажња посвећена је стварању успешније комуникације са грађанима, те задовољењу њихових очекивања и потреба. Осим сталних чланова и Секретаријата Групе за рефлексију, допринос изради извештаја дао је и већи број стручних саветника, непрофитних организација, тинк-тенкова и политичких аналитичара.

8 Састав и кратке биографије чланова Групе за рефлексију видети на интернет страни: <http://www.reflectiongroup.eu/members/> 29/06/2010.

С обзиром на дугорочну димензију рада Групе за рефлексiju, није јој дат мандат да се бави институционалним питањима, као ни оцењивањем тренутних политика и финансијских оквира ЕУ⁹. Ипак утисак је да, на више места у тексту извештаја, природа анализиране материје истраживачима није дозволила круто придржавање задате форме. Задатак Групе био је да у свом раду узме у обзир највероватније сценарије развоја догађаја у Европи и изван ње, као и да испита на који начин би се најбоље могли постићи дугорочна стабилност и просперитет Уније и ширег региона. У циљу очувања кредибилитета, прописана јој је обавеза да остане независна од влада, институција и лобистичких група и да сама буде одговорна за организацију свога рада. Поверене задатке Група остварује у правним оквирима омеђеним одредбама Уговора из Лисабона¹⁰. На више места, у тексту извештаја је наглашено да реформе и мере које се предлажу не би захтевале промену Лисабонског уговора нити усвајање неког новог споразума и да уместо тога треба тежити решењима која ће омогућити пуну искоришћеност механизма предвиђених њиме.

Изнети став можемо разумети, имајући у виду недавно искуство тешког постизања консензуса око усвајања Споразума и мали степен вероватноће да би Унија (у ближој будућности) била спремна да се поново изложи искушењима нове ревизије свог темељног правног акта.

Садржај и опште препоруке извештаја Групе за рефлексiju

Аутори извештаја *Пројекат „Европа 2030“* свесни су чињенице да у данашњем времену многи још увек 2030. годину посматрају као датум из далеке будућности и одричу вредност анализа које за циљ имају предвиђање вероватног тока догађаја. Упркос томе, они упозоравају да свет управо искушава период брзих и далекосежних глобалних трансформација које ће наставити значајно да утичу на животе грађана. Изражавају уверење да је савремено друштво у претходних двадесет година добило тек наговештај кретања са којима ће бити суочено и предвиђају да ће у наредне две деценије процеси чији смо сведоци и савременици добити на убрзању и жестини. Услед свега наведеног, закључују да порука која мора обликовати процес креирања европских политика треба да гласи: „Размишљајте дугорочно, али делујте одлучно већ у садашњем тренутку“.

9 Податак преузет са званичне Интернет презентације Групе за рефлексiju, поглавље „Мандат“, <http://www.reflectiongroup.eu> 25/06/1010

10 Текст Споразума из Лисабона, http://europa.eu/lisbon_treaty 10/06/2010.

У пропратном писму председнику и члановима Европског савета, приложеном уз текст извештаја, које је председавајући Групе за рефлексију потписао 30. априла 2010. године, назначено је да налази Групе „нису охрабрујући ни за Унију ни за њене грађане“. Као изазови, ризици и претње који дају највише разлога за забринутост, наведени су: глобална економска криза; стање у коме државе интервенишу да би спасиле угрожене банке; старење становништва које прети да угрози конкурентност европских економија и одрживост социјалних модела европских држава; притисак на цене и примања; климатске промене и енергетска зависност у порасту; померање глобалне дистрибуције производње и акумулације капитала ка истоку, „а изнад свега, претње тероризма, организованог криминала и пролиферације оружја за масовно уништење“¹¹.

Изнето је уверење да је актуелна светска финансијска криза, која је настала на другој страни Атлантског океана, Европу погодила више него и један други регион света и тиме открила „структурне слабости европске економије“¹² које су одавно биле дијагностификоване, али такође и „предуго игнорисане“. Стога је председавајући Групе текућу кризу окарактерисао као „звоно за буђење Европе“, која мора бити у стању да одговори на промене глобалног поретка. Према његовој процени, поредак у настајању ће, уз све трансформације, резултирати појавом „нових победника и губитника“, а уколико Европа не жели да се придружи губитничком низу, неопходно је да погледа ван свог дворишта и покрене „свеобухватан програм реформи за наредних двадесет година“.

Услед свега претходно наведеног, Група за рефлексију предложила је спровођење реформи средњорочног и дугорочног карактера (до 2020. и 2030. године)¹³ које би поспешиле јачање управљања европском економијом, реформу финансијских институција ЕУ, изградњу високо конкурентне и одрживе економије засноване на принципу „социјално одговорног тржишта“, одржавање развоја и конкурентности економије засноване на знању, успостављање заједничке енергетске политике и неопходно умањење спољне енергетске зависности, преузимање водеће улоге ЕУ у глобалној борби против климатских промена, предузимање ургентних мера за суочавање са демографским изазовом¹⁴, довршетак и проширење јединственог економског

11 Писмо Фелипеа Гонзалеса председнику Европског савета Херману ван Ромпоју, од 8. маја 2010. године (у даљем тексту: „*писмо председавајућег Групе за рефлексију*“), http://www.reflectiongroup.eu/wp-content/uploads/2010/05/reflection_en_web.pdf 15/05.2010.

12 „Ниска продуктивност, структурална незапосленост, неадекватна флексибилност тржишта рада, застарела знања, неусклађена са потребама новог времена и недовољан раст“, текст Извештаја, 19.

13 *Писмо председавајућег Групе за рефлексију*, 2.

14 Под појмом „демографског изазова“ описано је стање у коме ће, уколико не буду предузете ургентне мере, друштва европских земаља чија популација стари бити суочена са неиздрживим притиском на системе пензионог, здравственог и социјалног осигурања, што ће умањити економску конкурентност ЕУ. Текст извештаја, 5.

тржишта (праћен побољшањем фискалне координације), реформу европског тржишта рада (у циљу повећања продуктивности), покретање „нове индустријске револуције“, повећање учешћа грађана у управљању Унијом, те успостављање „ефикасне спољне и унутрашње безбедносне политике“.¹⁵

Извештај садржи алармантно запажање да пред Европском унијом стоји јасан избор: реформисати се или препустити опадању¹⁶. Изнето је предвиђање да у току наредних 20 година на светској сцени неће само настати неколико полова моћи, већ ће и светски тежишни центар бити пресељен у Азију. Процењено је да ће у том новом, мултиполарном свету, Европа бележити спорији раст од њених главних такмаца, док ће процентуално учешће ЕУ у глобалном богатству неизбежно опадати. Наглашено је да је у претходном периоду људски капитал ЕУ дуго подупирао њену економију, засновану на способности иновације и креативности, али је и упозорено да други региони тренутно напредују кроз више нивое улагања у истраживања, технолошки развој и иновације.

У том контексту, изнето је предвиђање да се до 2030. године очекује избијање Азије на чело процеса научног и технолошког развоја у свету и њено позиционирање као произвођача добара високог квалитета, способног да трансформише своју производњу и целокупан квалитет живота.¹⁷ Коначно, констатовано је и да ће, како се моћ буде премештала из Европе и Сједињених Америчких Држава, и правила међународног ангажовања бити редефинисана.¹⁸

У случају опредељења за реформу коју предлаже Група за рефлексiju, задатак Уније био би да изгради своје снаге¹⁹ и употреби колективну тежину којом располаже, како би постала „озбиљан и поуздан играч у светским размерама“²⁰. Исход одлуке да се реформи не приступи, према мишљењу аутора извештаја, довео би ЕУ у положај „да негује фрагментацију и посматра претварање свог тренутно релативног опадања у ап-

15 Писмо председавајућег Групе за рефлексiju, 4.

16 Текст Извештаја, 8.

17 Текст Извештаја, 7.

18 Текст Извештаја, 25.

19 Као реалне снаге Европске уније које јој дају могућност да у будућности води у међународним напорима за одговор на најзначајније глобалне изазове (укључујући социјалну кохезију, климатске промене, одрживи развој и очување мира међу народима), аутори извештаја набрајали су: највеће тржиште на планети, четвртину учешћа у укупној светској трговинској размени, власништво над две трећине фондова за помоћ у развоју, заједничку инфраструктуру, права, услуге и могућности које Унија нуди својим грађанима, моћ Уније да изазове позитивне перцепције и подстакне жељу многих да постану део ње (било путем приступања држава или путем миграције), европски модел управљања који се описује као „управљање у партнерским односима“ и „унију вредности“. Текст Извештаја, 32.

20 Текст Извештаја, 35.

солутно опадање, у новом свету у коме ће правила одређивати они који буду били значајни“.²¹

Година 2010. означена је као могући почетак нове фазе за Унију, а као „темељни изазов“ препозната је могућност да у току наредних 50 година буде одлучено о дугорочној улози ЕУ на светској сцени. Понуђена су два могућа сценарија: први, према коме би Унија, након спровођења ефикасне и свеобухватне реформе, могла израсти у фактор веће глобалне важности у односу на досадашњу и други, према коме би, услед пасивности и неадекватног одговора новим изазовима, склизнула ка маргинализацији и постала „**западно полуострво на азијском континенту**“ које ће са протоком времена све више губити на значају.

Према мишљењу аутора извештаја, постоји потреба за хитном израдом заједничког **Европског стратегијског концепта**, јер је ЕУ као целина способнија да се суочи са главним изазовима XXI века него било која од њених држава чланица појединачно. Тај неопходни концепт требало би да обједини спољну политику, политику одбране, трговинску политику и политику развоја Европске уније са спољним димензијама заједничке економске политике (Европском монетарном унијом, енергетском политиком и политиком у области транспорта).

Путем спајања свих расположивих механизма, ЕУ би требало да се оспособи за наступ на светској сцени, у својству трансформативне силе која ће допринети преобликовању правила управљања на глобалном нивоу. Први корак ка изради стратегијског концепта требало би да буде израда **Беле књиге** која би била редовно ажурирана. Стратегијски концепт помогао би у дефинисању дугорочних приоритета Уније и постао референтни оквир за спровођење свакодневних активности на спољно-политичком плану. Становиште Групе за рефлексију јесте да пројекат Европске комисије „Европа 2020“ који је Европски савет усвојио као званичну европску стратегију за паметан, одржив и инклузивни раст, треба подржати, али је нужно учинити га делом реформског програма ширих размера и циљева.

Унутрашња и спољна безбедност: спољни изазов

У делу извештаја посвећеном унутрашњој и спољној безбедности²², начињен је кратак историјски осврт на безбедносни контекст међународних односа у току протеклих 20 година, ка-

21 Текст Извештаја, 43.

22 „Спољна безбедност“ посматра се у ширем контексту, тако да је сектор одбране њен централни, али не и једини део. Значајна пажња посвећена је цивилној димензији спољне безбедности, о чему ће више бити речено у поглављу посвећеном структурним ограничењима спољне безбедносне политике ЕУ.

да су становници Европе најпре били сведоци блоковске поделе континента, иза које је уследио „униполарни тренутак“ доминације САД, док је данас у току процес постепеног обликовања мултиполарног света. Уочено је да у том новом светском поретку истовремено постоје различити центри моћи, а да је глобално окружење знатно мање стабилно у односу на претходна раздобља. Тренутна ситуација описана је као као стање у коме су старе претње, међу којима и нуклеарна, опстале у новим облицима (попут пролиферације), док су се у међувремену појавиле и нове. Ти нови облици угрожавања безбедности који укључују финансијску нестабилност, нарушавање животне средине, енергетску зависност, организовани криминал и тероризам, окарактерисани су као „разнороднији, мање уочљиви и теже предвидиви него икада пре“²³.

Констатовано је да је глобализација појачала осећај рањивости Европљана, тиме што је поништила границе између унутрашњих и спољних облика безбедности и учинила да оружани сукоби на удаљеном континенту могу представљати претњу по унутрашњу безбедност Европе. Као пример дата је могућност да конфликти у удаљеним зонама (примарно посматрани као спољни проблем) за последицу могу имати велики прилив избеглица на територију ЕУ, што може генерисати унутрашње безбедносне изазове.

Недовољна сарадња европских земаља у полицијским и правосудним пословима препозната је као слабост система унутрашње безбедности која може угрозити напоре у борби против тероризма у иностранству, на спољном плану. Наглашена је међусобна повезаност безбедносних ризика, при чему је указано на сиромаштво и нестабилност у неуспелим државама као на факторе који стварају плодно тло за развој тероризма и других врста криминалних активности.

На основу претходно наведених података, аутори извештаја су закључили да ће окретање ка безбедносним изазовима XXI века захтевати глобалне одговоре, засноване на способности предвиђања, које може обезбедити једино чинилац величине Европске уније, још једном имплицитно сутеришући да капацитети Уније као целине превазилазе појединачне могућности било које од држава чланица појединачно и да је нужно извући максимум из њих. Констатовано је и да тренутно стање, у коме је за доношење одлука у области спољне политике неопходан консензус, по многима, представља хендикеп и стога је изнето мишљење да Унија мора истрајати у напорима за постизање

23 Текст Извештаја, 31.

веће координације, како би била у стању да „говори једним гласом“ или да макар „оркестрира своју полифонију“²⁴.

Залагање за идеју „Европског модела безбедности“

Одајући признање Европској унији за дугогодишњу посвећеност одржавању и развоју „зоне правде, слободе и безбедности“²⁵ чији је циљ олакшање свакодневног живота њених грађана, аутори извештаја констатују да су и поред тога, терористички напади извршени на територији САД (септембра 2001. године), у Мадриду (марта 2004. године) и Лондону (јула 2005. године), јасно указали на потребу за ефикаснијом и боље координисаном акцијом на нивоу Уније, у циљу успешнијег суочавања са претњом тероризма и другим прекограничним безбедносним проблемима. Према значају, посебно издвајају безбедносне изазове трговине људима, кријумчарења људи и нелегалних материја, „прања новца“, експлоатације жена и деце, природних и технолошких катастрофа, сајбер-криминала, интелектуалне пиратерије и корупције.

Група за рефлексију процењује да формулисањем политике у областима спољне и унутрашње безбедности на нивоу ЕУ сувише често управљају догађаји²⁶, а да је покретање мисија ЗБОП чешће било изнуђено нуждом него што је представљало одговор на план или стратегију највишег нивоа²⁷, те стога сматра неопходним предузимање одлучне акције и примену новог „Модела европске безбедности“. Заснован на визији и циљевима које садржи *Стратегија унутрашње безбедности ЕУ* (Internal Security Strategy²⁸), пожељни модел би морао да на прво место постави интересе грађана Европе који се суочавају са брзо еволуирајућим изазовима XXI века.

Од новог безбедносног модела би се очекивало да штитити права и слободе појединца, у циљу постизања неопходне равнотеже између потребе за повећањем безбедности (на једној) и заштите права и слобода појединца (на другој страни)²⁹, као и да допринесе обликовању света на начин који ће осигурати безбедно остваривање европских вредности и интереса³⁰. Нови безбедносни модел би такође требало да побољша сарадњу и солидарност међу државама чланицама. Стратешко опре-

24 Текст Извештаја, 36.

25 Текст Извештаја, 31.

26 Текст Извештаја, 32.

27 Текст Извештаја, 31.

28 Стратегија унутрашње безбедности Европске уније (EU Internal Security Strategy), усвојена 25. фебруара 2010. године, <http://www.statewatch.org/news/2010/feb/eu-council-int-sec-prel.pdf> 29/06/2010

29 Текст Извештаја, 32.

30 Текст Извештаја, 44.

дељење требало би да буде за „усмеравање пажње на узроке угрожавања безбедности“³¹, а не само на последице. Првенство би требало да буде дато превенцији, а не отклањању последица. Одлике новог безбедносног модела требало би да буду заузимање за грађане и препознавање међузависности унутрашње и спољне димензије безбедности, на путу ка изградњи „глобалног безбедносног приступа“ са трећим земљама.

Закључак Групе за рефлексију у погледу досадашњег развоја унутрашње безбедности ЕУ јесте да су заједничке активности биле „спутаване отпором држава чланица размени информација и координацији политика у области полицијске и правосудне сарадње“³², што се и даље оцењује као једно од политички најосетљивијих питања унутрашње политике. И поред уочених препрека, потписници извештаја изражавају уверење да је описани отпор националних влада супротан жељама грађана ЕУ који „желе да Унија постане значајнији безбедносни чинилац“³³. Они такође констатују и да описана политика влада држава чланица „игнорише суштинске инструменте и ресурсе које је Унија временом стекла у сектору безбедности, па чак и механизме предвиђене Лисабонским споразумом“³⁴.

Изградња културе сарадње: безбедност као транснационално јавно добро

Процена аутора извештаја *Пројекат „Европа 2030“* јесте да би јединствен приступ ЕУ безбедносним изазовима XXI века захтевао значајне напоре у сарадњи, успостављање нових или јачање постојећих заједничких институција и одговарајуће финансирање. Неопходно би било достизање „нове културе сарадње“³⁵ на бројним пољима, укључујући правосудну сарадњу, сарадњу у областима спровођења закона, контроле граница, контроле здравља, социјалне заштите и цивилне заштите. Све наведено захтевало би повећање овлашћења постојећих агенција и инструмената, као што су ЕВРОПОЛ (EUROPOL)³⁶, EUROJUST³⁷, Ситуациони центар (the Situation Centre), ФРОНТЕКС (FRONTEx)³⁸ и координатор за борбу против тероризма (the Counter-Terrorism Coordinator).

31 Текст Извештаја, 31.

32 Исто, 31.

33 Исто, 31.

34 Исто, 31.

35 Исто, 31.

36 Биро европске полиције (European Police Office – EUROPOL), Речник европске безбедности, 111.

37 Тело за сарадњу у истраји и кривичном гоњењу прекограничног криминала (Body for investigation and prosecution of aerious cross-border crime – EUROJUST), Речник европске безбедности, 111.

38 Европска агенција за управљање спољним границама (European Agency for the Management Frontex), Речник европске безбедности, 111.

Група за рефлексију неопходним сматра и успостављање нових тела, попут **Европског центра добре полицијске праксе**. Посебно је наглашена потреба налажења равнотеже између повећања безбедности, на једној страни и заштите људских права или права појединца, на другој страни. Уз уважавање чињенице да време и околности диктирају где ће бити постављена граница равнотеже између ова два нераздвојна елемента (и процену да ће ова тема захтевати јавну политичку расправу у читавој Унији), препоручено је да би, чак и у случајевима постојања безбедносних ризика, требало поштовати јасна ограничења приступу личним подацима и захтевима за њиховом разменом. Изнад свега, изражено је уверење да државе чланице треба да прихвате перцепцију према којој унутрашња безбедност у великој мери зависи од способности стварања безбедног спољашњег окружења. Још једном је упозорено да се прекогранични безбедносни изазови не заустављају на границама ЕУ и изражено уверење да ће из тог разлога повећање безбедности и слободе грађана Европе захтевати вођење комплементарних акција изван граница ЕУ.

Осим наведеног, предложено је и да се приоритетним учине следећа питања:

- Побољшање система размене информација у вези са финансирањем илегалних мрежа, рутама трговине оружјем за масовно уништавање (weapons of mass destruction — WMD), опоравком након терористичких напада и дугорочним мерама превенције.
- Стварање **тима Европске цивилне резерве**, сачињене од посебно обучених јединица које би биле спремне да, по добијању захтева, у кратком року буду размештене, а организоване по моделу сличном војној компоненти снага ЕУ.
- Развој још боље интегрисаног система управљања спољним границама, до кога би се могло доћи ојачавањем ФРОНТЕКС-а новим европским телом специјализованог особља које ће бити доступно за подршку државама чланицама.
- Превазилажење противречности у европском систему политике према азилантима, нарочито у погледу стандардизовања дефиниције појма избеглице.
- Стварање унифициране визне политике и Европске конзуларне службе унутар Европске службе за спољнополитичко деловање (the European External Action Service – EEAS)³⁹.

39 Текст Извештаја, 32.

Потреба за превазилажењем структурних ограничења спољној безбедности и европска визија колективне одбране

Анализирајући тренутно стање и потребе у сектору спољне безбедности, аутори извештаја најпре су посветили пажњу позитивним достигнућима, попут чињенице да је кроз више од десет претходних година Европска унија развила важне инструменте у оквиру концепта Заједничке безбедносне и одбрамбене политике (ЗБОП)⁴⁰ чији је практичан резултат досадашње покретање 22 мисије широм света (посматрачких, мисија очувања мира и мисија стабилизације), често вођених у сарадњи са НАТО, ОУН и другим међународним организацијама. Међу позитивним остварењима посебно су апострофирали важност успостављања Војног комитета (Military Committee) и Војног штаба (Military Staff) који имају функцију раног упозоравања и стратегијског планирања, као и Европске агенције за одбрану (European Defence Agency- EDA). Указали су и на важност располагања значајним бројем цивилног особља, обученог да пружи помоћ локалним популацијама у зонама захваћеним конфликтима широм света и констатовали да поменуте цивилне способности (civilian capabilities) све више добијају на значају за усмеравање пажње на „људску безбедност“, односно спознају да национална и глобална безбедност не могу бити одвојене од добробити појединца и заједница у којима они живе.

Као главни и фундаментални недостаци са којима се ЕУ суочава на пољу одбране, у извештају су означени постојање дивергентних стратегијских становишта међу државама чланицама и одсуство консензуса о крајњој сврси увећања одбрамбених способности Уније. Најзначајнија структурна ограничења заједничке одбране уочена су у: националној природи система одбране држава чланица, неусклађености структуре расположивих војних ресурса држава чланица са савременим безбедносним изазовима и потребама Уније за деловањем на спољном плану, непостојању заједничког финансирања учешћа у мисијама под вођством ЕУ и проблему економичности одбрамбене индустрије.

У циљу превазилажења постојећих разлика у стратегијским погледима појединих држава чланица ЕУ, Група за рефлексiju указује на важност и потребу за постизањем договора на нивоу ЕУ о дугорочној визији одбране, која би могла бити изнета у *Белој књизи* (White Paper), уз јасно навођење приоритета у смислу претњи, критеријума ангажовања и назначених ресурса⁴¹.

40 Common Security and Defence Policy (CFSP), пре ступања на снагу Лисабонског споразума – European Security and Defence Policy (ESDP).

41 Текст Извештаја, 33.

Ова визија морала би детаљно да објасни доследну поделу одговорности између НАТО и ЕУ, засновану на објективној процени компаративних предности оба актера. Закључак аутора извештаја јесте да „све док државе чланице не буду биле у могућности да се сагласе о изводљивом стратегијском концепту ЕУ, Унија неће бити у стању да попуни постојећи јаз између очекивања од ЗБОП, својих тренутних оперативних способности и ресурса“⁴².

За постојећу, у основи националну, природу појединачних система одбране закључено је да Унију као целину одржава зависном од добровољног војног доприноса држава чланица (који није увек одговарајући), „будући да она нема сопствене војне ресурсе“⁴³. Неусклађеност структуре расположивих војних ресурса савременим изазовима и потребама илустрована је податком да се војни ресурси држава чланица још увек често зајимљају на територијалној одбрани од копнене инвазије, чак и у земљама у којима такав облик угрожавања безбедности није вероватан, што за последицу има стање у коме „70% копнених снага армија земаља чланица ЕУ не одговара стандардима потребним за вршење операција у иностранству, иако савремени конфликти захтевају експедиционе снаге способне за размештање и одржавање ван матичних средина“⁴⁴. У том контексту, изведен је закључак да на нивоу ЕУ генерално нема довољно улагања у способности неопходне за одговор на нове безбедносне ситуације (попут снага за брзо размештање, стратегијског ваздушног транспорта, хеликоптера, система везе и војне полиције).

Ефекти наведених недостатака и структурних ограничења илустровани су податком да, иако збир војне потрошње држава чланица ЕУ износи око 50% буџета одбране САД, укупне способности ЕУ за прекоморско пројектовање војних снага једнаке су делу од свега 10-15% америчких способности исте врсте, што „јасно показује да постојећи систем има недостатака“⁴⁵. Све претходно наведено доводи до ситуације у којој, иако располаже бројем од милион и осамсто хиљада војника под оружјем (што је за пола милиона више од војних ефектива Сједињених Америчких Држава), „ЕУ није у стању да размести снаге за брзе интервенције које би бројале 60.000 људи и тешко јој је да испоручи силу од 5.000 војника у оквиру мисија Заједничке безбедносне и одбрамбене политике“⁴⁶.

42 Исто, 33.

43 Исто, 32.

44 Исто, 33.

45 Исто, 32.

46 Исто, 33.

Непостојање заједничког финансирања учешћа у мисијама ЗБОП за последицу има да „међу државама чланицама не постоји праведна расподела терета“⁴⁷, што доводи до појава „дестимулације за учешће у војним мисијама“. Са сличним проблемом суочена је и цивилна димензија мисија под вођством ЕУ, у којој „мање од половине особља опредељеног за учешће у мисијама од стране држава, исказује спремност да буде размештено“, па такво стање мисије доводи у позицију да немају довољан број специјализованих тимова у резерви ни довољно искуства на терену.

Група за рефлексију износи процену да би, у циљу отклањања описаног недостатка, Унија морала охрабрити државе чланице да извршавају преузете обавезе и изградити истински оперативан попис судија, полицајаца, инжењера и других стручњака. То би подразумевало постојање **Европског штаба операција** (European Operations Headquarters), истински оперативног и добро попуњеног особљем, који би се бавио планирањем, размештањем и посматрањем цивилних/војних операција у иностранству.

Проблем недовољне економичности, повезан са индустријским и технолошким тржиштем наоружања ЕУ, огледа се у чињеници да Европу много више кошта производња знатно мање количине производа него друге произвођаче наоружања и војне опреме у свету (попут САД)⁴⁸. Као одговор на овај изазов, према мишљењу аутора извештаја, ЕУ мора развити **јединствено европско тржиште одбрамбених технологија** и заједнички систем набавки у области одбране⁴⁹. Досадашњи успех постигнут стварањем јединственог тржишта ЕУ (the EU's Single Market) могао би и треба да буде проширен на област одбране, путем јачања Европске агенције за одбрану и слабљења баријера које још увек штите национална тржишта.

У контексту претходно реченог, један од веома битних сегментата научноистраживачког пројекта „Безбедносни и одбрамбени аспекти приступања Републике Србије Европској унији“ требало би да буде анализа конкурентности одбрамбене индустрије Републике Србије на тржишту Европске уније, уз сагледање свих технолошких, економских и политичко-безбедносних импликација (комплементарности техничких стандарда производа, конкурентности односа квалитета и цене производа, те чланства у ширим безбедносним интеграцијама или неутралности) које могу олакшати или отежати продор на то тржиште.

47 Исто, 33.

48 Исто, 33.

49 Исто, 33.

Комплементарном са идејама о рационализацији тржишта одбране и заједничког система војних набавки на нивоу ЕУ сма-трамо и мисао амбасадора Вошнага, изречену на предавању службеницима државне управе Републике Србије, посвеће-ном перспективи европских интеграција, да „ако икада дође до стварања европске војске, иницијатива за то неће потећи из министарстава одбране држава чланица, него из њихових ми-нистарстава финансија која ће тежити рационализацији пот-рошње у области одбране“.

Осврћући се на могуће путеве за превазилажење описаних не-достатака и структурних ограничења, аутори извештаја запа-жају да Лисабонски споразум обезбеђује значајан број важних механизма који могу помоћи државама чланицама да разре-ше наведене изазове. Кроз иновативни систем трајно струк-туриране сарадње (*permanent structured co-operation*), дата је могућност државама чланицама да напредују паралелно и раз-личитим брзинама како би достигле специфичне циљеве, у за-висности од њиховог опредељења и капацитета.

Тако ће „пионирске групе држава“⁵⁰ убудуће бити у могућности да повећају ниво амбиције у смислу способности размештања, интероперабилности и одрживости снага, што ће им омогући-ти да определе више капацитета за ЗБОП, НАТО, УН и друге мисије⁵¹.

Могућност сарадње „пионирских група држава“ кроз систем трајно структуриране сарадње у *тексту извештаја* осмотре-на је у оптимистичком контексту доприноса повећању општих способности Уније за вођење мисија ЗБОП. Ипак сматрамо не-опходним да овде укажемо и на опасност од евентуалног рас-лојавања ЕУ и поделе држава чланица на земље или групе зе-маља које су мање или више способне и вољне да на овакав начин доприносе декларисаним интересима.

У тексту извештаја изражено је и уверење да би Лисабонски споразум такође требало да оспособи државе чланице за пре-вазилажење постојећих недостатака у погледу финансирања ЗБОП, тако што ће оне бити позване да развију „**иницијални фонд**“ намењен подршци заједничким мисијама које би се кас-није финансирале уплатама у „ургентне фондове“, у току пла-нирања операција⁵².

Са аспекта опредељења Републике Србије да у перспек-тиви учествује у активностима Заједничке безбедносне и

50 Исто, 33.

51 Исто, 33.

52 Исто, 33.

одбрамбене политике ЕУ, декларисаног у *Стратегији одбране Републике Србије*⁵³, неопходно је континуирано и детаљно анализирати финансијске аспекте евентуалног ангажовања снага одбране РС у мисијама ЗБОП ЕУ. Измена тренутно неповољног начина финансирања снага опредељених за мисије ЗБОП (из сопствених извора држава које дају снаге), на начин који предлаже Група за рефлексију, у перспективи би могла утицати на обим могућности Републике Србије за допринос мисијама под вођством ЕУ.

У завршном делу, сматрамо за потребно да укажемо и на предложене мере које нису у потпуности и директно везане за сектор одбране, али би могле допринети дугорочном побољшању нивоа спољне безбедности, ЕУ као целине, националне безбедности држава чланица и људске безбедности њихових грађана. На првом месту, то је оснивање **Европске јединице за предвиђање и анализу** (European Forecasting and Analytical Unit) која би била део Европске службе за спољну акцију (European External Action Service) и радила би у блиској сарадњи са националним центрима, на основу принципа заједничке интелигенције (principle of shared intelligence). Таква јединица имала би задатак да помогне усмеравању пажње ка потреби за сталном ревизијом политика ЕУ. Коначно, Група за рефлексију сугерише и оснивање **Европске дипломатске академије** (European Diplomatic Academy) која би допринела развоју осећаја заједничке дипломатске културе међу службеницима из различитих држава Европе ангажованим у ресору спољне политике.

Закључак

У извештају Групе за рефлексију *Пројекат „Европа 2030. године“* објективно су сагледана тренутна структурна ограничења Европске уније, те изазови, ризици и претње са којима је она суочена данас и чије појављивање се може очекивати у току наредне две деценије.

Аутори извештаја на више места износе став да су политике националних влада недовољно усклађене са природом изазова XXI века на које ефикасан одговор може дати једино чинилац величине читаве Уније, као и да су супротне жељама грађана ЕУ, те упориште за заговарање свеобухватног реформског подухвата и снажније интеграције налазе у потребама и жељама грађана. Утисак је да при томе не наводе у довољној мери егзактна истраживања на основу чијих резултата су дошли до изнетих закључака о ставовима становништва земаља ЕУ, што

53 *Стратегија одбране Републике Србије*, члан 4.1. став 6, Службени гласник РС, 88/09, Београд, 28. 10 2009.

поставља питање границе између емпиријски утврђених чињеница и субјективног визионарског приступа аутора који би могао бити плод њихове искрене жеље да удахну ветар у једра продубљивању европских интеграција и снажнијем повезивању европских држава у сферама које су до данас остале знатно мање интегрисане него економија.

Остаје отворено питање колико ће оваква визија будућности Европске уније наићи на разумевање и подршку националних политичких елита, те влада и владајућих већина у државама чланицама које су на више места у тексту критиковане као кључни опоненти суштинској интеграцији у областима које смо до ступања на снагу Лисабонског споразума уобичајено називали „другим и трећим стубом“ ЕУ. Са данашњег аспекта било би сувише одважно изнети претпоставку да ли ће *Пројекат „Европа 2030“* икада добити пуну потпору да у интегралном облику постане документ иза кога ће стати Европска унија као целина или ће тек поједини концепти (смело и визионарски заговарани у њему) бити преузети и добити шансу да заживе, док ће остали остати тек као сведочанство за нека будућа времена о правцу размишљања и тежњама групе ентузијаста који су постојали и деловали у датом историјском тренутку, али за чије остварење у пракси није било довољно политичке воље.

Литература и извори

Литература

1. G. Grevi, D. Helly. D. Keohane, European Security and Defence Policy: the first ten years (1999-2009), The European Union Institute for Security Studies, Paris, 2009.
2. Filip Ejduš, Marko Savković, Rečnik evropske bezbednosti, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2010.
3. Álvaro de Vasconcelos, What ambitions for European defence in 2020, The European Union Institute for Security Studies, Paris, 2009.

Документи

4. Текст извештаја Групе за рефлексију Project „Europe 2030“:
http://www.reflectiongroup.eu/wp-content/uploads/2010/05/reflection_en_web.pdf
15/05.2010.
5. Споразум из Лисабона, http://europa.eu/lisbon_treaty 10/06/2010.
6. Стратегија безбедности Европске уније „Безбедна Европа у бољем свету“, (EUROPEAN SECURITY STRATEGY, A SECURE EUROPE IN A BETTER WORLD), Брисел, 2003.
<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf> 29/06/2010.
7. Стратегија унутрашње безбедности Европске уније (EU Internal Security Strategy), усвојена 25. фебруара 2010. године:
<http://www.statewatch.org/news/2010/feb/eu-council-int-sec-prel.pdf> 29/06/2010
8. Агенда Европа 2020 (Europe 2020) <http://europa.eu/eu2020/> 15/05/2010
9. Стратегија одбране Републике Србије, Службени гласник РС, 88/09, Београд, 28. 10 2009.

Интернет

10. Званична интернет презентација Групе за рефлексију:
<http://www.reflectiongroup.eu> 15/05/2010.
11. Интернет презентација Европског савета: http://ec.europa.eu/archives/european-council/index_en.htm 29/06/2010
12. Интернет презентација Europolitics, European Affairs Daily, <http://www.europolitics.info/europolitics/gonzalez-paints-bleak-picture-of-future-art271456-46.html>
29/06/2010